

PAPER DETAILS

TITLE: Tuvacada Sözlüksellesmis Zarf-Fiilli Yapılar

AUTHORS: Ibrahim Ahmet AYDEMİR

PAGES: 223-230

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/990926>

TUVACADA SÖZLÜKSELLEŞMİŞ ZARF-FİİLLİ YAPILAR

İbrahim Ahmet AYDEMİR*

Özet: Bu makalede, Güney Sibirya Türk dillerinden biri olan Tuvacada sözlükselleşmiş zarf-fiilli yapılar betimlenmektedir. Eşzamanlı bakış açısına göre sözlükselleşme, öğelerin olağan bir oluşum sonucunda dilin söz varlığına girmesini ifade etmektedir. Diğer birçok Türk dilinde olduğu gibi Tuvacada da birçok zarf-fiilli yapı zamanla sözlükselleşerek yeni sözlükbirimlere dönüşmüştür. Ayrıca bu sözlükbirimler, daha sonra sarakılar, zarflar, nitelemelikler, sıralama bağlayıcıları, bağlaştık cümle bağlayıcıları ve bağımsız cümle bağlayıcıları gibi değişik gramatikal işlevler de üstlenmiştir. Bu makale bağlamında zarf-fiilli yapıların leksikalleşmesi, sadece Standart Tuvaca bağlamında değil, aynı zamanda diğer Tuvaca diyalekter (Altay Tuvacası gibi) de dikkate alınarak irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk dilleri, Güney Sibirya Türkçesi, Tuvaca, Zarf-fiiller, Leksikalleşme

Lexicalized Converbs in Tuvan

Abstract: This article is a descriptive study of lexicalized converbs in Tuvan, one of South Siberian Turkic. Lexicalization is the process of adding elements in the lexicon of a language. As in other Turkic languages, there are also many lexicalized converb forms in Tuvan functioning as grammatical units such as verbal lexemes, postpositions, adverbs, attributes and various types of conjunctions. In this article, mainly lexicalized converbs are investigated in Standard Tuvan and Tuvan dialects (e.g. Altai Tuvan).

Key words: Turkic languages, South Siberian Turkic, Tuvan language, converbs, lexicalization

0. Giriş

Bu makalede Tuvacada sözlükselleşmiş zarf-fiilli yapılar ele alınıp eşzamanlı bakış açısıyla betimlenmektedir. Tuvaca, Türk dilleri ailesinin Kuzeydoğu koluna mensup olup Karagasça, Altay Türkçesi, Hakasça, Şorca ve Çulımcayla birlikte bu kolun alt grubu olan Güney Sibirya Türkçesini meydana getirmektedir (bkz. Schöniğ 1998: 403). Burada sözlükselleşme terimi, eşzamanlı bakış açısına göre, (bir birliğin) olağan bir oluşum olarak dilin sözvarlığına kabulünü ifade eder ki bu yeni oluşum, sözlüğe kaydedilir ve istenildiğinde tekrar çağrılabilir; artzamanlı

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi. E-posta: ahmetaydemir64@hotmail.com

bakış açısına göre ise, çok üyeli ve çözümlenebilir bir morphem dizisinin, genel anlamı kendini oluşturan öğelerin anlamlarından çıkarılamayacak kadar değişmiş olan leksikal bir birliğe dönüşmesini ifade etmektedir (Bußmann 1990: 452). Kısaca gramerleşme dilbilgisini, sözlükselleşme ise sözlüğü ilgilendirmektedir.

Diğer Güney Sibirya Türk dillerinde olduğu gibi Tuvacada da zarf-fiiller hem sayıca çoktur hem de geniş bir işlev yelpazesine sahiptir. Sentaktik açıdan bakıldığında zarf-fiiller, belirteç işlevli yancümleler oluşturarak belirteç temelli altasıralama tekniğinde merkezi bir rol üstlenirler. Diğer birçok işlevinin yanında zarf-fiilli yapıların bazı evrelerden geçerek sözlükselleşmeleri de oldukça dikkate değer bir olgudur ve biz bu olguyu Tuvaca örneğinde detaylıca betimlemek istedik. Bu kapsamda zarf-fiil olma özelliğini kaybederek *fiil leksemleri* (Verballexeme), *sıralama bağlayıcıları* (Konjunktoren), *bağlaçık cümle bağlayıcıları* (Junktoren), *müstakil cümle bağlayıcıları* (Adjunktoren), *sontakılar* (Postpositionen), *zarflar* (Adverbien) ve *nitelemelikler* (Attribute) gibi gramatikal birliklere dönüşmüş olan yapılar incelenecektir. Bu inceleme, sadece Standart Tuvaca temelinde değil, aynı zamanda Tuvacanın belli diyalektleri (örn. Altay Tuvacası¹) de dikkate alınarak yapılacaktır.

1. Teorik Arkaplane Dair

Sözlükselleşme terimi, dilbilimsel açıdan iki çok farklı olgu için kullanılmaktadır. Bu kavram, eşzamanlı bakış açısına göre kavramsal kategorilerin kodlanmasını ifade ederken, artzamanlı bakış açısına göre ise, “sözlüğe girme” ya da “gramerin üretken kurallarının dışına çıkma” anlamında kullanılmaktadır (Brinton & Traugott 2005: 18). Tuvacada belli zarf-fiilli yapılar zaman içinde sözlükselleşmiş, yani geçirdiği dilsel gelişim ve değişim sonucunda kendi leksikal anlamlarını yitirerek yeni sözlük-birimlere dönüşmüştür. Ayrıca bu birimler, yeni anlamlarıyla sözlükteki yerlerini de almıştır. Bu yolla oluşan yeni sözlük-birimler, daha sonra çok değişik gramatikal işlevler (bağlaç, sontakı, bağımsız bağlayıcı gibi) de üstlenmişlerdir.

Gramer ve sözlük iki farklı dilbilimsel alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki alan arasındaki fark şöyle formüle edilmektedir: Gramer kurallı ve çözümlenebilir birliklerle ilgiliyken, sözlük kuralsız ve karmaşık yapıli birliklerle ilgilidir (Lehmann 2002: 1). Ayrıca *gramerleşme* (Grammatikalisierung) ve *sözlükselleşme* (Lexikalisierung) de birbiriyle ilgili, ancak birbirinden farklı iki dilsel süreçtir. Bu iki süreç arasındaki farkı Lehmann, şu şekilde izah etmektedir: Gramerleşme bir sözlükselleşmeyi öngörür, diğer bir ifadeyle her gramerleşme bir sözlükselleşmeye dayanır (2002: 1). Bu açıdan bakıldığında, gramerleşmiş bir zarf-fiil biçiminin, daha

¹ Altay Tuvacası, Tuvacanın bir diyalekti olup bugün Moğolistan'ın en batı ucunda yaşayan Tsengel Tuvaları tarafından konuşulmaktadır. Bu makale kapsamında kullanılan Altay Tuvacası bütün örnekler, Dr. Erika Taube'nin bölgeden derlediği metinlerden alınmıştır.

önce sözlükselleşmiş olması gerekir, örn. Tuvaca *bolıaş* ‘ve’, önce sözlüksel bir birim olmuş, daha sonra yeni bir gramatikal birime dönüşmüştür. Bu tür yapılar diğer Güney Sibiry Türk dillerinde de vardır, örn. Hakasça *tā:rā* ‘kadar’ (< *tā:r-* ‘değir-’), Karagasça *tō:de* ‘toplam olarak’ (< *tügā-t-ā*). İşte bu şekilde Tuvacada sözlükselleşen ve zamanla değişik gramatikal görevler üstlenen çok sayıda zarf-fiil kökenli birlik vardır. Bu birlikler, gramatikal işlevleri dikkate alınarak şu şekilde sınıflandırılabilir:

- a) Fiil leksemleri (*ekel-* ‘alıp gel-’, *düžürü a’t-* ‘vurup indir-’)
- b) Sontakılar (Postpositionen) (*de:š* ‘için’, *de:rge* ‘ilişkin, gelince’)
- c) Zarfılar (*baštay* ‘ilk olarak’)
- d) Sıralama bağlayıcıları (*bolıaş* ‘ve’)
- e) Nitelemelikler (*dep* ‘diye’)
- f) Bağlaışık cümle bağlayıcıları (*čüge de:rge* ‘çünkü’)
- g) Bağımsız cümle bağlayıcılar (*inčanyaš* ‘bu yüzden’, *inča:rda* ‘o zaman’)

Yukarıdaki örneklere baktığımızda, genelde birleşik ve karmaşık yapıların sözlükselleştiğini görmekteyiz. Bu durumun gerekçesini, Lehmann’ın şu haklı tespitinde bulabiliriz: Her tek morfemli birlik zaten sözlüktedir ve bu yüzden sözlükselleşemez. Yalnız karmaşık/birleşik birlikler sözlükselleşebilir (2002: 15).

2. Fiil Leksemleri

Tuvacada belli fiillerin zarf-fiil biçimlerinin leksikalleşmesi sonucunda yeni fiil leksemlerinin oluşması oldukça dikkate değer bir olgudur. Burada zarf-fiilli biçim, birleşik fiil yapısının bir bileşeni olarak bu yapı içinde leksikalleşmekte ve böylece yeni fiil leksemlerinin oluşumuna katkı sağlamaktadır, örn *ekel-* (< *al-ıp kel-*) ‘getir-’, *janıp kel-* ‘geri gel-’. Ayrıca bu yeni oluşan fiil leksemi içeriklerinde, zarf fiil ekli ana fiilin semantik değeri oldukça silikleşmiş, buna karşın yardımcı fiil içeriğinin anlamı ise daha belirginleşmiştir. İşte Tuvacada bu yolla oluşan fiil leksemleri artık birleşik fiil olarak değil, müstakil fiil leksemleri olarak sözlükte yerlerini almıştır.

Tuvacada zarf-fiilli yapıların leksikalleşmesi yoluyla oluşan başkaca fiil leksemleri de vardır (Aydemir 2009: 67). Oldukça değişik olan bir yapıda, *-A/-y* zarf-fiil eki almış bir fiil ile ikinci bir fiilin birleşmesi söz konusudur, örn. *do:za ji-* (< *do:zar* ‘bitir-’ + *ji-* ‘ye-’) ‘yeyip bitir-’. Bu tür yapılarda, semantik açıdan esas olan ikinci fiildir; zarf-fiil eki almış birinci fiil ise leksikal anlamını yitirerek sözlükselleşir ve ikinci fiilin içeriğini modifiye eder, yani ona içeriksel bir belirteç oluşturur. Benzer sözlükselleşme örnekleri Eski Türkçede de görülmektedir, *kötür-ü ilt-* ‘kaçır-’ (von Gabain 1974: 164). Türk dillerindeki birleşik fiil yapılarında içeriksel belirteç ilişkisi normalde yardımcı fiilden ana fiile doğru iken, bu tür yapılarda birinci fiilden ikinciyedir, yani zıt bir içeriksel belirteç ilişkisi söz konusudur. Tuvacada sözlükselleşmiş bu tür zarf-fiilli yapılar Batı dillerindeki anlamıyla *önek* (Präfix) gibi işlev görmek ve bu şekilde oluşmuş fiiller hemen her zaman bitiş dönüşümlüdür (bkz. Aydemir 2009: 67). Şimdi bu tür yapılara Altay Tuvacasından bazı örnekler verelim: *do:za ji-* (< *do:zar* ‘bitir-’ + *ji-* ‘ye-’) ‘yeyip

bitir-', *do:za iş-* (< *do:zar* 'bitir-' + *iş-* 'iç-') 'içip bitir-', *dü'zür gezer* (< *dü'zürer* 'düşürmek' + *gezer* 'kesmek') 'kesip düşür-', *dü'zür a'dar* (< *dü'zürer* 'düşürmek' + *a'dar* 'atmak/vurmak') 'vurup indirmek', *düze xalî:r* (< *düzer* 'düşmek' + *xalî:r* 'atla-') 'aşağıya atlamak', *de'ze şanjî:r* (< *de'zer* 'deş-' + *şanjî:r* 'del-') 'delip geç-' (Aydemir 2009: 67).

3. Sontakılar (Postpositionen)

Zarf-fiilli biçimlerin zamanla sözlükselleşerek değişik gramer birimlerine dönüştüğü daha önce belirtmiştik. Tuvacada bu tür sözlükselleşmeler neticesinde *de:ş* 'için' (< *de-geş*) ve *çedir* 'kadar' (< *çet-ir-i*) gibi *sontakılar* (Postpositionen) oluşmuştur, örn. *taybiñ de:ş* 'barış için', *erten dü'sge çedir* 'yarın öğleye kadar'. Bu konuya ilişkin şu örneği verebiliriz:

- (1) *Törä:n çurt dä:ş bol'sevik partiya dä:ş ölüürünge qim belenil?* (Törä:n Çuğa-1: 218)
'Vatan için, Bolşevik Parti için ölmeye kim hazır?'
- (2) *Sen de:ş keldim.* (Harrison 2000: 33)
'Senin için geldim.'

4. Nitelemelikler (Attribute)

Tuvacada *de-* 'de-' fiilinin zarf-fiil biçimi olan *dep* de dilsel bir süreç neticesinde sözlükselleşmiş ve bugün "adında" anlamında nitelemelik/sıfatsal bir öge olarak işlev görmektedir (Aydemir 2009: 118). Burada biz, diğer bütün zarf-fiil sözlükselleşmelerinin aksine, zarf-fiilli bir yapının sıfatsal kullanımını görmekteyiz ki bu, hemen hemen hiç görülmeyen bir durumdur. Bu işleviyle *dep*, Türkiye Türkçesinde nitelemelik işlevi olan zarf-fiilli yapı *diye*'ye (mesela *Yaban diye bir roman*) benzemektedir. Aşağıdaki örnek cümlede *dep* isimsel bir ögenin önünde bir niteleme unsuru olarak görev almaktadır:

- (3) *Arži Buržu dep xa:n bar.* (Arži)
'Arji Burju adında/diye/derler bir Han var.'

Benzer şekilde *dep*, Standart Tuvacada *čüve dep* (< *čüve* 'şey' *de-p*) birleşik yapısı içinde de sözlükselleşmekte ve 'nasıl?', 'ne tür?' anlamlarında bir nitelemelik (Attribut), yani bir soru sıfatı olarak işlev görmektedir. *dep*'in bu kullanımıyla ilgili olarak şu örnekleri verebiliriz:

- (4) *Čüve dep nomul?* (TRs: 157)
'Nasıl/ne tür bir kitap?'
- (5) *Čüve dep čüvel bo?* (TRs: 157)
'Nasıl bir şey bu?'

5. Sıralama Bağlayıcıları (Konjunktoren)

Tuvacada zarf-fiilli yapıların sözlükselleşmesiyle *sıralama bağlayıcıları* (Konjunktoren) da oluşmuştur. Burada sıralama bağlayıcısı, Johanson'un (1993: 217) da vurguladığı gibi, yüklemlileri sentaktik açıdan eşit bileşenler olarak birbirine bağlayan ögeyi ifade etmektedir. Örneğin Tuvacada *bol-* 'ol-' fiilinin zarf-

fiil biçimi olan *bolyaş* leksikalleşerek “ve” anlamında bir sıralama bağlayıcısına gelişmiştir, örn. *dü:n bolyaş böğün* ‘dün ve bugün’. Genelde Standart Tuvacada görülen bu kullanım, örneğin Altay Tuvacasında çok az görülmektedir (bkz. Aydemir 2009: 123). İlgili örnekler:

- (6) *Tıva çer, mal bolyaş aň-bile baylaq* (Töre:n Çuga-2: 107)
‘Tuva ülkesi, mal ve av (hayvanları) açısından zengindir.’
- (7) *Xün çiridar bolyaş çilidar*. (Isxakov & Pal’mbax 1961: 450)
‘Güneş ışıır ve hava sıcak olur.’

6. Müstakil Cümle Bağlayıcıları (Adjunktoren)

Zarf-fiilli biçimlerin sözlükselleşmesiyle oluşan gramer birliklerinden biri de *bağımsız cümle bağlayıcılarıdır* (Adjunktoren) (bkz. Johanson 1993: 218). Burada bağımsız bağlayıcı terimi, iki yan yana sıralı bağımsız cümleyi belli bir sözdizimsel temelde birbirine bağlayan bağlayıcı öğeleri ifade etmektedir, örn. Türkiye Türkçesinde buna göre, bu tür bir müstakil bağlayıcıdır ve iki yan yana müstakil cümleyi nedensellik temelinde birbirine bağlamaktadır. Bu tür bağlayıcıların temel işlevi genelde söylem ve söylem ve metinsellik temelindedir. Diğer bir ifadeyle bu bağlayıcılar, dar anlamda metin/söylem birimlerinin (paragraflar, bölümler vs.), geniş anlamda ise bütün olarak söylemin/metnin oluşumuna katkıda bulunmaları hasebiyle cümleler üstüdür. Şimdi bazı örnekler verelim:

i) *inčanyaş* (<*inčan-yaş*): ‘bu nedenle/bu yüzden’. Bu bağlayıcı, iki bitimli cümleyi nedensellik temelinde (yani birinci ikincinin nedeni olacak şekilde) bağlar (bkz. Aydemir 2013: 492). Bunu aşağıdaki örnekte görebiliriz:

- (8) *Xün izip kelgen, inčanyaş xoylar deve:ley bergen* (TRs: 598)
‘Hava sıcak oldu, bu nedenle koyunlar gölgeye sığındılar.’

ii) *inčanyıza* (<*inčan- yıza*) ‘bu esnada’. Bu bağlayıcı ile iki bitimli cümle *eşzamanlılık* temelinde, yani her iki cümle olayının da eşzamanlı sürmesi anlamında birbirine bağlanır (Aydemir 2013: 493). Burada *inčanyıza* (Altay Tuvacası *inčanyıza*, kendinden önceki cümle olayının bitmemişliğini, kendinden sonraki cümle olayına zamansal bir arkaplan olarak ifade etmektedir. Buna şu Altay Tuvacası örneği verebiliriz:

- (9) *Erte buruııy şayda bir bayay jokıuy o:l jedi sarıy öşgüzün bir xün bir xöldün e:ringe yadarıp jorup duru. İnčanyıza yidi:nyalıqtap durıyan iyı yıdad bir aldın balıq dudup duru.*
‘Çok eskiden kötü fakir bir oğlan yedi sarı keçisini bir gölün kenarında otlatıyordu. Bu esnada göl kıyısında balık tutmakta olan iki Çinli bir altın balık tuttu.’

iii) *inča: rda* (*inča-ar-da*): ‘o zaman, bunun üzerine’. Bu bağlayıcı ise, iki bitimli cümleyi ‘sonuçsallık’ temelinde, yani ikinci cümle olayı birinci cümle olayının bir sonucu olacak şekilde birbirine bağlar. Bu tür bir bağlantı ilişkisi Türkiye Türkçesinde “o zaman” veya “bunun üzerine” olarak verilebilir: Bunu aşağıdaki Altay Tuvacası şu örnekte görebiliriz:

- (10) “Olar dıvar” dep duru. *İñja:rdə xa:n bar juraɣayçılarni jı:p ap /.../*
“Onlar (onu) bulur” dedi. *Bunun üzerine* padişah bütün astrologları
toplayıp

7. Bağlaışık Cümle Bağlayıcıları (Junktoren)

Zarf-fiillerin sözlükselleşmesi neticesinde oluşan gramer birliklerinden biri de *bağlaışık cümle bağlayıcıları* (Junktoren). Örneğin Tuvacada *çüge dize* ve *çüge de:rge* (“niçin dese” = “çünkü”, “niçin deyince” = “zira”) de bu tür sözlükselleşmelerle oluşmuştur ve bugün nedensellik bildiren bir *bağlaışık bağlayıcı* (kausaler Junktor) olarak işlev görmektedir. Johanson, “çünkü/zira” anlamında kullanılan bu tür bağlayıcıların nedensellik derecesinin “görece yüksek” olduğunu ifade etmektedir (Johanson 1993: 254). Burada ardışık iki cümle sentaktik olarak birbiriyle bağlanmakta ve bağlayıcı öge sentaktik açıdan ikinci cümlenin bir parçası sayılmaktadır. Johanson bu sentaktik bağlama türünü “bağlaışıklık” (Einverleibung) olarak nitelendirilmektedir (Johanson 1993: 230). Bu yapıdaki bağlayıcılara şu örnekleri verebiliriz:

- (11) *Men kelbedim, çüge de:rge çayım çoq bolıan.* (TRs: 196)
‘Ben gelmedim, çünkü zamanım yoktu.’
(12) *Men kelbes men, çüge de:rge çayım çoq.* (Johanson 1993: 217)
‘Ben gelmeyeceğim, zira zamanım yok.’

Aynı şekilde Tuvacada *inçanmiže* (*inçan-ma-ɣuža*) *inçalza çoq* ve *indiy bolza da:* gibi birlikler de zarf-fiilli biçimlerin sözlükselleşmesi neticesinde oluşmuş *bağlaışık cümle bağlayıcıları* olarak kullanılmaktadır. Genelde “fakat, ancak, buna rağmen” anlamlarında bir *karşıtlık* bildiren bu bağlayıcılar sentaktik açıdan ikinci cümlenin bir parçası durumundadır. Bazı örnekler:

- (13) *So:q turıan, inçanmiže eştıp turıan bis.* (Isxakov & Pal’mbax 1961: 452)
‘Soğuktu, ancak biz yine de yıkandık.’
(14) *Bo a’t biçe, indiy bolza da: şı:riq.* (Isxakov & Pal’mbax 1961: 452)
‘Bu at küçük, ancak güçlü.’
(15) *Azil do:zulıan, inçalza çoq xovuda şime:n namdava:n.* (Isxakov & Pal’mbax 1961: 452)
‘İş bitti, fakat tarlada gürültü hala bitmedi.’

8. Zarflar

Zarf-fiilli biçimlerin sözlükselleşmesi sonucunda oluşan gramer birliklerinden biri de zarflardır (Adverbien) (Aydemir 2009: 119). Bugün Tuvacada zarf olarak işlev gören birçok öge, belli zarf-fiilli yapıların sözlükselleşmesi neticesinde oluşmuştur. Örneğin *baştay* ‘ilk/ilk olarak’ (< *başda-y*) zarfı, bu şekilde oluşmuş bir ögedir. Altay Tuvacası bir örnek:

- (16) *Başday Burıan Buruş aşıyıyaqdı jı:r bis.*
‘İlk olarak Burgan Buruş ihtiyarı yeriz.’

Yine Tuvacada zamir kökenli fiillerin zarf-fiil biçimleri sözlükselleşerek zarflara gelişmiştir. Örneğin *minča-* ‘böyle yap-’ ve *inča-* ‘öyle yap-’ fiillerinin zarf-fiil biçimleri olan *minčap* ve *inčap* birlikleri leksikalleşmiş ve bugün ‘böyle’, ‘böylece’, ‘öylece’ anlamlarında zarflar olarak işlev görmektedir. Bu tür zarflara Altay Tuvacası şu örneği verebiliriz.

- (17) *Bir xün xa:n inčap yadınin yayıap merelep oluruža zarıylar ge:p /.../*
 ‘Bir gün Han, öyle(ce) dalmış kadınına bakarken, hizmetçiler gelip /.../’

Aynı şekilde Tuvacada *yadda-* ‘tekrar et-’ fiilinin zarf-fiil biçimi olan *yaddap* da ‘defa/kez’ anlamında bir zarfa gelişmiştir. Altay Tuvacası bir örnek:

- (18) *Me: iyi üš yaddap geldi.*
 ‘Bana iki üç defa geldi.’

Tuvaca soru fiilleri kategorisine sahip olmasıyla Türk dilleri içinde ayrı bir yer tutmaktadır. Zamir kökenli *qanča-* ‘nasıl yap-’ soru fiilinin zarf-fiil biçimi olan *qančap* sözlükselleşmiş ve ‘nasıl’ anlamında bir soru zarfına dönüşmüştür. Altay Tuvacası bir örnek:

- (19) *Bodunan üngeŋ o:ldu giži qančap ölüreril?*
 ‘Kendi öz oğlunu insan nasıl öldürür?’

Yukarıda *inča-* ‘böyle yap-’ fiilinin zarf-fiil biçimi olan *inča:rda*’nın ‘o zaman’ anlamında bir bağımsız cümle bağlayıcısı olarak kullanıldığını belirtmiştik. Ancak Tuvacada *inča:rda*, bu bağlayıcılık işlevinin yanında zamansal içerikli bir zarf olarak da kullanılmaktadır:

- (20) *İnča:rda olar köde:ge čurtıap turıannar* (TRs: 597)
 ‘O zaman(lar) onlar köyde oturuyorlardı.’

9. Sonuç

Diğer Türk dil ve lehçelerinde olduğu gibi Tuvacada da zarf-fiiller hem morfolojik yapıları hem de sentaktik özellikleri ve işlevleri açısından oldukça ilginç bir kategoridir. Bu kategori, başta belirteç işlevli yancümle kurma olmak üzere, çok değişik sentaktik görevlerde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla zarf-fiiller Türkçenin sentaksında vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Ayrıca zarf-fiillerin sözlükselleşme bağlamında da çok değişik işlevlerinin olduğunu biliyoruz. Tuvacada zarf-fiilli yapıların zamanla sözlükselleşmesi sonucunda yeni sözlüksel birimler oluşmuş ve bu yeni birimler daha sonra birtakım gramatikal işlevler üstlenmiştir. İşte bu tür leksikalleşmeler sonucunda *fiil leksemeleri*, *sontakılar*, *zarflar*, *sıralama bağlayıcıları*, *bağlaşık cümle bağlayıcıları*, *bağımsız cümle bağlayıcıları*, *nitelemelikler* gibi değişik gramer birlikleri oluşmuştur. Bu makale kapsamında biz bu yeni oluşan sözlüksel birimlerin üstlendikleri gramatikal işlevleri detaylıca betimledik. Bu incelemeyle, Tuvacadan hareketle ileride oluşturulması muhtemel Türk dilleri zarf-fiil tipolojisine belli bir temel oluşturulmuş olmaktadır.

KAYNAKLAR

- AYDEMİR, İbrahim Ahmet (2009), *Konverbien im Tuwinischen. Eine Untersuchung unter Berücksichtigung des Altai-Dialekts*. Harrassowitz: Wiesbaden.
-, (2013), "Tuvacada Cümelerinin Bağlanma Teknikleri Üzerine Notlar", *VI Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-25 Ekim 2008, Cilt I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara: 489-498.
- BRINTON, Laurel J. & Elizabeth C. TRAUGOTT (2005), *Lexicalization and Language Change*. Cambridge University Press.
- BUßMANN, Hadumod (1990), *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Alfred Kröner Verlag: Stuttgart.
- GABAIN, A. von (1974), *Alttürkische Grammatik*. Wiesbaden. (= Porta Linguarum Orientalium, neue Serie 15.)
- HARRISON, K. D. (2000), *Topics in the phonology and morphology of Tuvan*. PhD Thesis, Yale University
- ISXAKOV, F. G. & PAL'MBAX, A. A. (1961), *Grammatika tuvinskogo jazyka. Fonetika i morfologija*. Moskva
- JOHANSON, Lars (1993), "Typen türkischer Kausalsatzverbindungen". *Journal of Turkology* (Szeged) 2: 213-267.
- LEHMANN, Christian (2002), "New reflections on grammaticalization and lexicalization". Wischer, Ilse & Diewald, Gabriele (eds.), *New reflections on grammaticalization*. Amsterdam & Philadelphia: J. Benjamins (TSL, 49): 1-18.
- SCHÖNIG, Claus (1998), "South Siberian Turkic". Lars Johanson & Eva A. Csato (Eds.) *The Turkic languages*. Routledge: London & New York: 403-416.
- TRs= TENİŞEV, E. R. (Red.) (1968), *Tuvinsko-russkij slovar*. Moskva: Sovetskaja Ėnciklopedija.
- Törä:n Čuğa:-1 = *Törä:n čuğa. Ege školanñ üškü klazññ nomčulğa nomu*. (1959), Kyzyl.
- Töre:n Čuğa:-2 (= *Töre:n Čuğa: 2, Ege školanñ 2-gi Klazñña Ö:redilge Nomu*, (2004), Tıvanın Nom Ündürer Çeri, Kızıl.